

Krakkó Eszter

FALUS ELEK ORNAMENTIKÁJA ¹

Falus Elek (1884–1950) festő, grafikus, iparművész és lakberendező. Nagybányai tanulmányai után Szolnokon és Münchenben dolgozott. Tapasztalatszerzés céljából Londonba ment, ahol iparművészként és illusztrátorként működött. Kiállításokon 1904-től vett részt, majd könyvgrafikusként a Nyugat folyóirat címlapjait és az ott publikáló írók könyveinek borítóit tervezte, amelyeken már feltűnik a burjánzó növényi ornamentika. Az 1909-ben alapított Kecskeméti Művésztelepen a szőnyegszövő műhely vezetője volt. Enteriőröket és a Vígszínház előadásaihoz díszleteket is tervezett, majd az 1920-as évektől kezdve elsősorban belsőépítészként vált ismertté nagypolgári körökben. Munkásságának sokrétűsége ellenére még nem készült Falus Elek teljes oeuvre-jét feltáró monográfia. A kutatás alapját a Petőfi Irodalmi Múzeumban fellelhető művek adják.

Falus Elek és a Nyugat

Falus Elek könyvgrafikusként a Nyugat folyóirat címlapjait és az ott publikáló írók könyveit tervezte. A Nyugat számára 1909, illetve 1911 után készített könyvgrafikáin a szecessziós betűkre és díszítésekre jellemző stilizálást és kacskaringós, növényi indákra hasonlító díszeket alkalmaz. A Nyugat könyvei sorozat egységes, növényi és virágornamenseket ábrázoló borítóin egymásba kapcsolódó zöld indák és kék levelek között sárga tulipánok, a magyar népi ornamentika jellemző virágai találhatóak. Falus Elek díszítő módszerére jellemző, hogy a Nyugat folyóirat emblémája nemcsak kék színével illeszkedik az alkotásba, de a betűk tipográfiai kialakítása is a szöveg ornamentális jellegét erősíti (1. kép).

A Nyugat könyvtár köteteinek egységes borítóját és a kiadványok címlapjait is a szecessziós grafika és tipográfia uralta. Falus Elek Nyugat számára tervezett fekete és vörös nyomású címlapjai hagyományos betűkre épültek, kerülve mindenféle

¹ Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet a Petőfi Irodalmi Múzeumnak a Múzeum tulajdonában lévő illusztrációk fölhasználásának engedélyezéséért és a kutatás során nyújtott szíves segítségükért (a későbbiekben szándékomban áll kiterjeszteni a kutatást Falus Elek további ornamentális műveire is).

allegorizálást vagy figurális megoldást. Az alapelemek a fekete alapnyomás és az azt kiegészítő vörös szín, a címsor kiemelése, valamint a címszövegek harmonikus és ritmikus elosztása. A gazdag virágdíszítés Falus Elek díszítőművészetének jellegzetes motívuma, amely az adott kötet szerzőjének a nevét és a kiadvány címét keretezi. A sötét háttér előtt kirajzolódó rózsák inkább a magyar virágornamentikát, mint a szecessziós indadíszítményeket idézik (2. kép).

Falus Elek díszítései 1911-től kezdve számos más, a Nyugat folyóirathoz kötődő kiadványban is fellelhetők. Bár ezek az alkotások különböző jellegűek, mindegyikükre jellemző Falus Elek finom megmunkálású, természeti elemeket rendszerbe szervező és stilizáltságában is szuggesztív formanyelve. Díszítő módszerének alapelve szerint az ornamentelek nemcsak a szövegtől függetlenül, keretet alkotva jelennek meg, hanem a címlapokon és a borítókön az ornamentális díszek és a szöveg egymással összefonódva jelennek meg (3. kép). További jellegzetesség a szecesszió kedvelt képzettársításának, vagyis a növényi formának és a nőalaknak az együttes használata (4. kép). A fűzfa, bár nem tartozik a legkedveltebb szecessziós növények közé, mégis Falus Elek egyik leggyakrabban használt növényi motívuma, amelynek stilizált formája ornamentikájának egyik alapeleme.

A Nyugat-könyveken túl: Falus Elek növényi ornamentikája

A növényi ornamentika konzekvens alkalmazását mutatják Falus Elek ebben a korszakban készített további munkái is. Mikszáth Kálmán: Beszterce ostroma című művének belső (első és hátsó) borítóján (5. kép) például az indák, a levelek, a tulipánok és a háttér természetes színei a természetélmény szecesszióra jellemző sajátosságait erősítik. A virágok a szecesszió központi élményét, a tavaszt jelképezik, amely Falus Elek több művének is témájául szolgál. A szecesszió mellett a művésznak a Kecskeméti Művésztelep szőnyegszövő műhelyében betöltött vezető szerepe is hatással volt könyvművészeti díszítő módszerére: az alkotó kézi csomózású perzsa szőnyegekhez 1911-ben és 1912-ben készített szőnyegminta-terveinek belső mezőjében a stilizált levelek, virágkoszorúk és tulipános kompozíciók bordűrök határolta területe, valamint a szőnyegek színei is hasonlítanak Molnár Ferenc: A farkas című könyvborítójának Falus Elek által készített díszítéséhez (6. kép). Vagyis nemcsak a közös mintavilág, hanem a

színek és a szőnyegszövésnél használt hajlított körvonalú bordűr könyvművészeti használata is erősíti a művész különféle alkotási formákban megnyilvánuló egységes szemléletét. A szecessziós könyvművészetre jellemző szöveg és illusztráció, betű és kép egységet jelzi Sík Sándor: A belülvalók mécsse című verseskötete, amelynek esetében Falus Elek nemcsak a kötet borítóját (7. kép) díszítette növényi ornamentikával, de meglehetősen redukált formában ornamentelek keretezik a belső oldalakat is (9. kép). Minden oldalon egységes keret vezet végig az olvasó szemét, így Falus Elek a tipográfia és a könyvművészet képi eszközeivel tovább erősíti a versek tematikus egységét. A belső címlap hajlított keretbe foglalt, stilizált és kis gömbökből álló ágú fűzfa-ornamense (8. kép) a fűzfa visszatérő motívumán keresztül Falus Elek többi díszítőművészeti munkájához kapcsolja ezt a művet.

Kiss József: Levelek hullása

Falus Elek gazdag díszítőművészeti motívumrendszere legkoncentráltabban Kiss József: Levelek hullása (1908) című művében jelenik meg. A mű borítója (10. kép) Franz Courtens belga festő (1854–1943) festménye után készült. A kötet verseinek tematikája az emlékezés, az elmúlás és a fiatalság visszaidézése köré koncentrálódik, ami különösen alkalmassá teszi a Falus Elek díszítőművészeti motívumaival való képi megjelenítésre, akinek a munkásságában nagy szerepe van a növényi ornamentikának és a fiatalságot és az elmúlást egyszerre képviselő virágok által felidézett természeti képeknek. A növények és a virágok mellett az alkotásban kiemelt fontosságú a nőalakok ábrázolása is, így Falus Elek a szecesszió két toposzának összekapcsolásával közvetetten reflektál a versek hangulatára. Falus Elek díszítményei a szecesszió gazdag formakincsének a felhasználásával az irodalmi mű központi témájára, az elmúlásra reflektálnak, igazi Gesamtkunstwerk-ké avatva Kiss József munkáját.

Falus Elek munkáinak egyik központi eleme, a stilizált fűzfa motívum díszíti a borító belső oldalainak teljes felületét (11. kép). A Seherezáde című vershez készített ábrázoláson (12. kép) a stilizált fűzfaszerű növény kiegészül a meztelen nőalak ábrázolásával. A nőalak virágszerű formát ölt, a stilizált növényi forma pedig antropomorfizálódik, megfeleltetésüket pedig tovább erősít a vers végén megjelenő növényi ornamentelek (13. kép) stilizáltsága. Az Emléklap szintén teljes oldalas ábrázolása

(14. kép) esetében nő és virág, illetve nő és Természet megfeleltetése még konkrétabb lesz: a nőalak ruhája virágokkal teleszórt rétté lényegül át, vagyis a nőalakot virág jellege öltözteti, dekorálja, ezáltal magát a nőt is ornamenssé teszi. Ráadásul a virágok, a levelek és az indák kilépnek a díszítetlen térbe, vagyis a nőalak ott végződik, ahol a virágokból álló ruha. Az Emlékezés (15. kép) esetében ornamens és szöveg tipográfiai egymásrautaltsága válik nyilvánvalóvá: a rózsákból álló halom, a tetején ülő és rózsaszirmokat eregető meztelen nőalak, valamint a vers együtt töltik ki az oldal terét. A rózsza költészeti archetípus jellege mintegy összegzését adja a kötet tematikus elemeinek: a rózsza a szecesszióban ugyanis a szerelmet, a mulandóságot és az élet ambivalenciáját idézi.

Ennek a díszítőművészeti munkának az esetében teljessé válik szöveg és kép, betű és ornamens egysége, ugyanis a szecesszió könyvművészetére jellemző módon a grafika és a tipográfia összekapcsolódik, és az úrt dísz tölti ki. Megtalálhatók benne Falus Elek ornamentikájának központi motívumai: a stilizált növényi formák és a nőalakok, amelyeket díszítő módszerének megfelelően a szöveggel összekapcsolva helyez el. A szecesszió kedvelt virágmotívumai mellett megjelenik a Falus Elekre jellemző fűzfa-ornamentika alkalmazása is.

Bibliográfia

Ajtay-Horváth Magda: A szecesszió stílusjegyei a századforduló magyar és angol irodalmában. Erdélyi Tudományos Füzetek 232., Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 2001.

Ajtay-Horváth Magda: Virágélmény a szecessziós szépírói stílusban, in: Szabó Zoltán (szerk.): „Arany-alapra arannyal”. Tanulmányok a magyar irodalmi szecesszió stílusáról, Budapest, Tinta Kiadó, 2002, 19-45.

Gellér Katalin: A szecessziós könyvillusztráció Magyarországon (1895-1925), Miskolc, Miskolci Galéria, 1997.

Kiss Éva: Lakás és bútor 1920 és 1948 között, Budapest, Cser Kiadó, 2010.

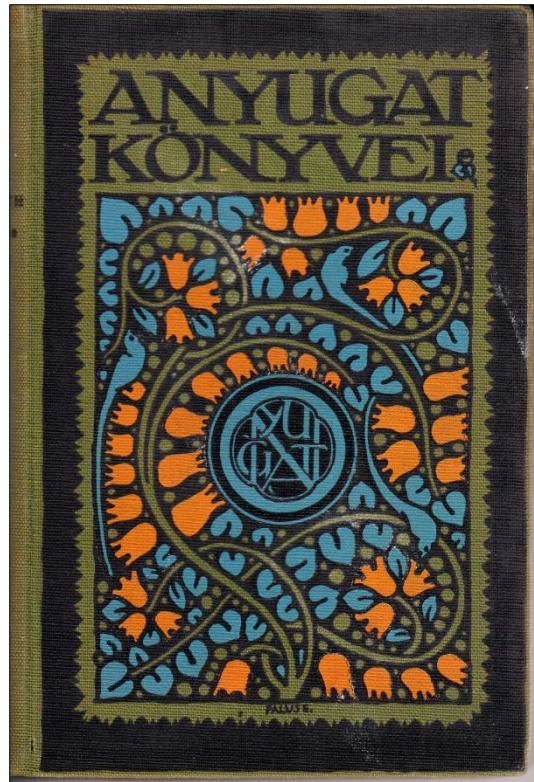
Kiss József: Levelek hullása, Budapest, Singer és Wolfner, 1908.

Masini, Lara-Vinci: Art Nouveau, London, Thames and Hudson Ltd., 1984.

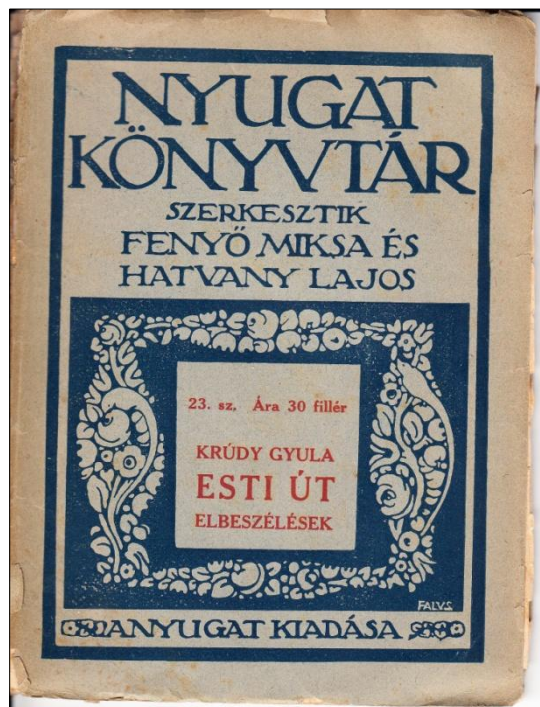
Pomázi Orsolya: „Szecesszió a könyvművészetben. A Nyugat, mint folyóirat- és könyvkiadó”, Tipográfiai Diákkonferencia, ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet, 2008,

<http://www.mgonline.hu/szakedolgozatok/ELTE_BTK_diakkonferencia/tipo2008_pomazi_orsolya.pdf> , 2011. január 16.

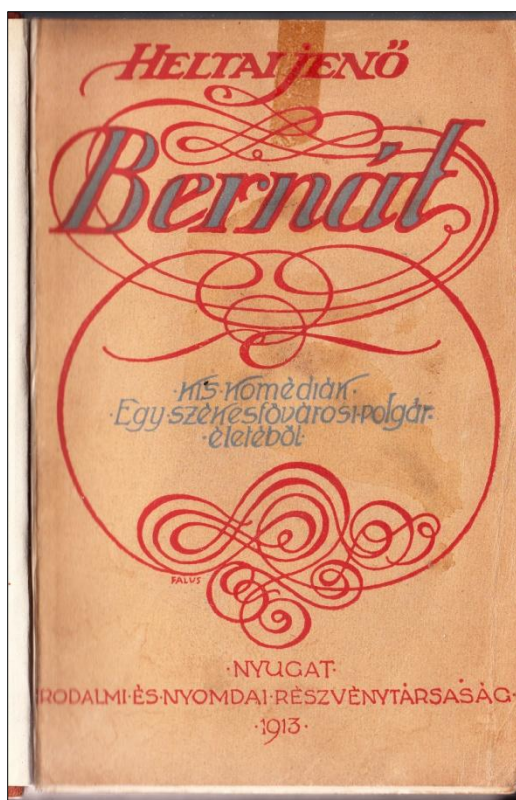
Sümei György: A Kecskeméti Művésztelep (1909-1944), Budapest, Corvina Kiadó Kft., 2011.

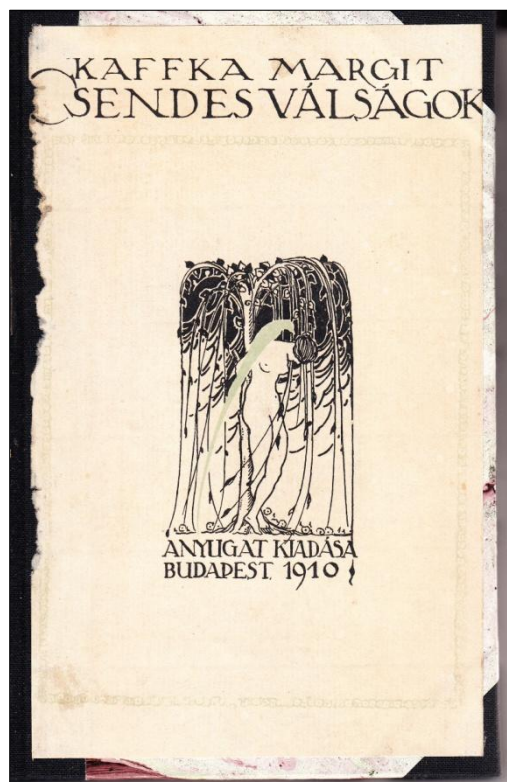
1. Mikszáth Kálmán: *Beszterce ostroma*, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Részvénytársaság, 1911. Borító

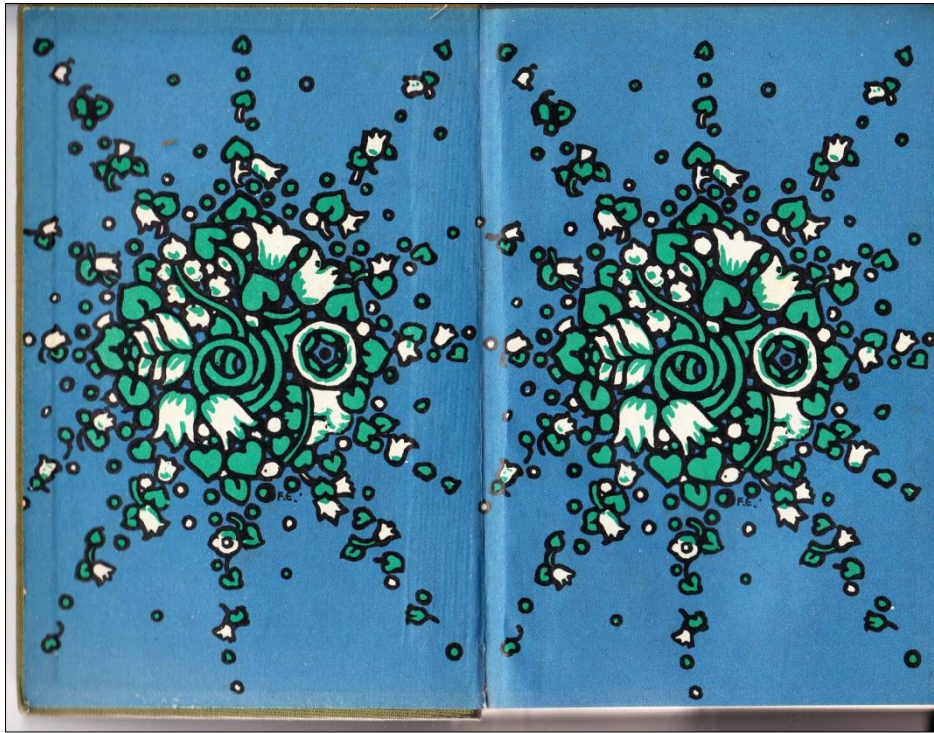
2. Krúdy Gyula: *Esti út. Elbeszélések*, Budapest, Nyugat Kiadó, 1911. Borító

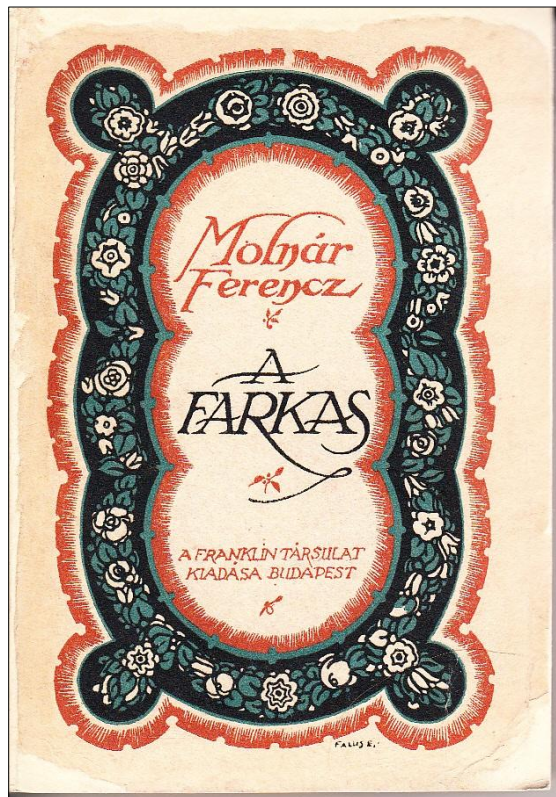
3. Heltai Jenő: *Bernát. Kis komédiák egy székesfővárosi polgár életéből*, Budapest, Nyugat Kiadó, 1913. Belső címlap

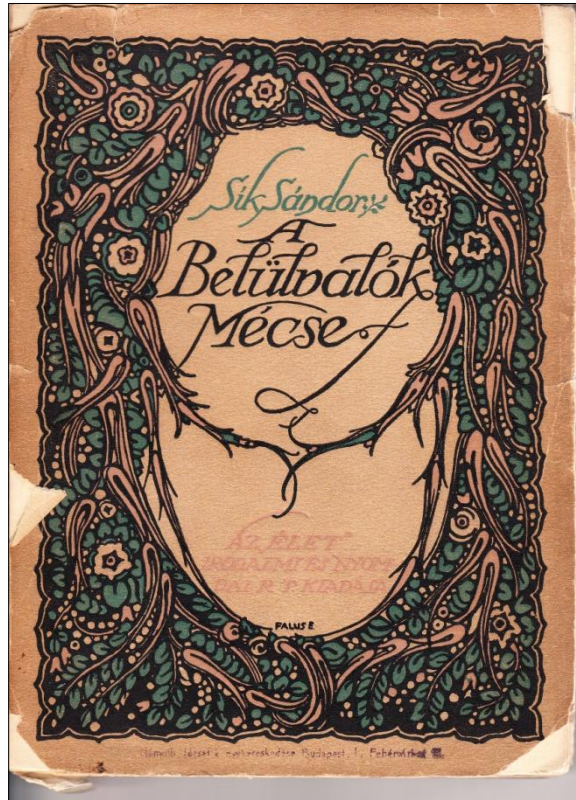
4. Kaffka Margit: *Csendes válságok*, Budapest, Nyugat Kiadó, 1910. Fedőlap

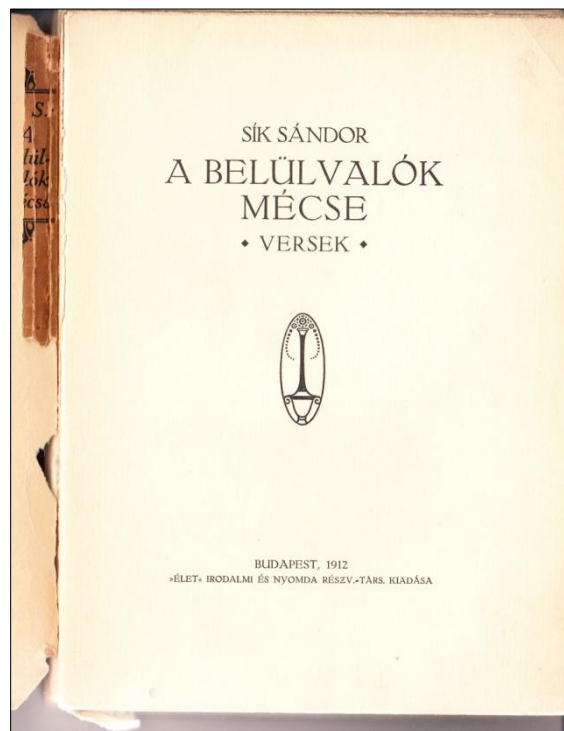
5. Mikszáth Kálmán: *Beszterce ostroma*, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Részvénytársaság, 1911. Belső borító

6. Molnár Ferencz: *A farkas*. Vigjáték három felvonásban, Budapest, Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1912. Borító

7. Sík Sándor: *A belülvalók mécse. Versek*, Budapest, Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság Kiadványa, 1912. Borító

8. Sík Sándor: *A belülvalók mécse. Versek*, Budapest, Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság Kiadványa, 1912. Belső címlap

A BELÜLVALÓK MÉCSE

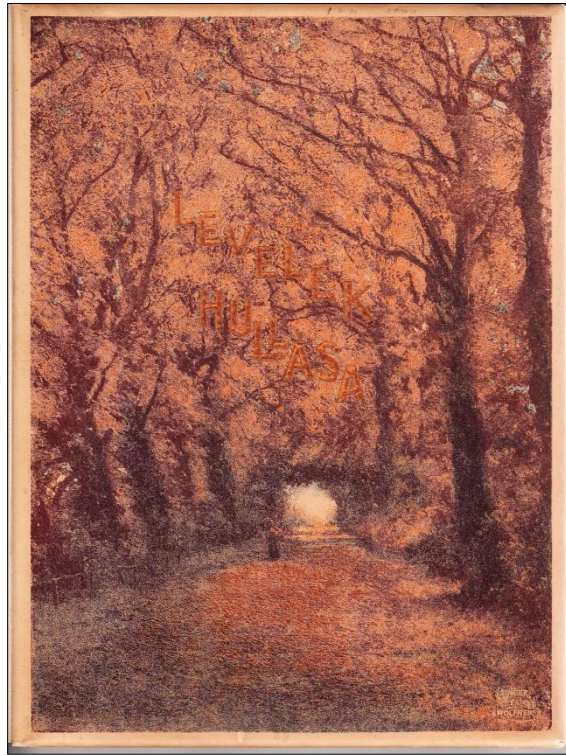
Míg ifjú homlokunkon a hajnal koszorúja,
Amíg nevet a napfény és csodákról mesél:
Tárjuk ki a szívünket, hadd járja fűrge szél,
És tüsszel símogassa az új nap arany ujjja.

Mert szállton száll az óra s az est jó könnyesen.
Sok bolygó tűz kísért és ingó, álnok árnyak,
És minden régi sírok rémei visszajárnak.
Akkor fáradt szemünket hunyjuk le csöndesen.

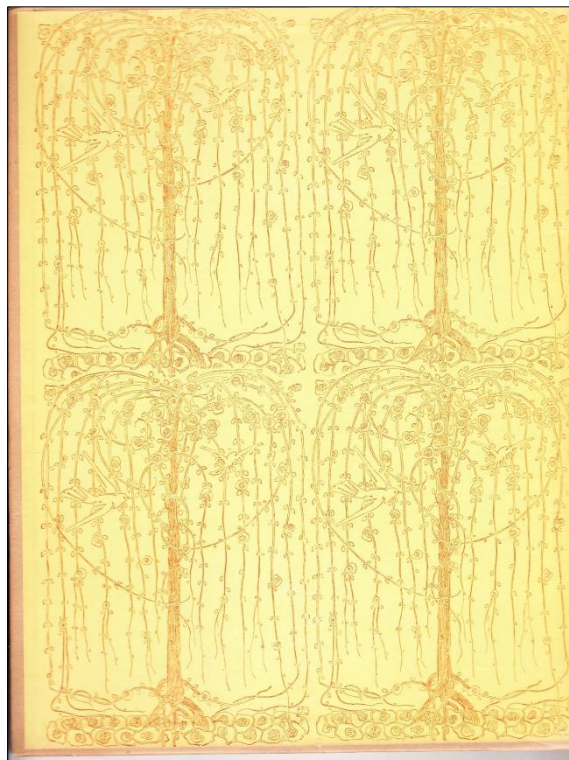
És gyujtsuk meg a mécses, a belülvalók mécsét.
Tüzénél tágult szemmel láss ősi titkokat.
A percek suhanását, a könnyek születését,

Titkát a titkos multnak s a titkosabb jelennek
S az eljövendőségnek. És mindent, és magad.
És sírj egy csendes himnuszt a kettős végtelennek.

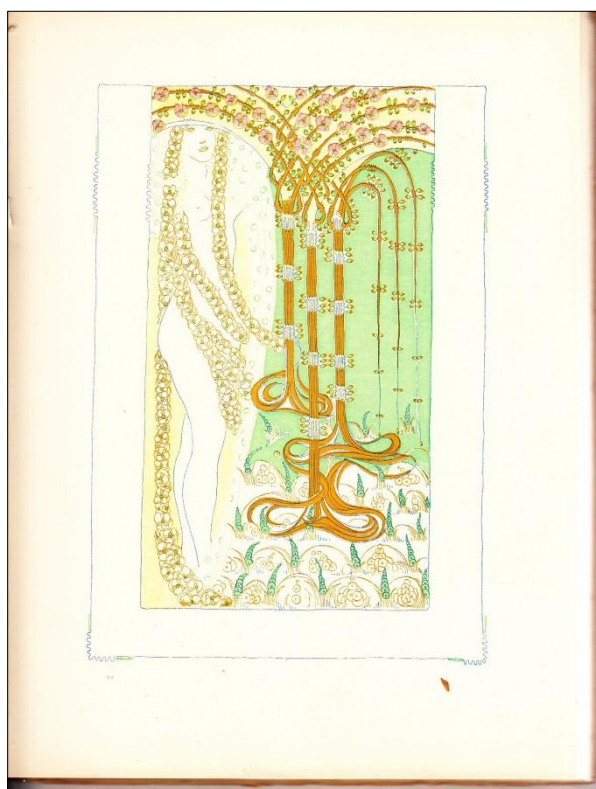
9. Sík Sándor: *A belülvalók mécse. Versek*, Budapest, Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság Kiadványa, 1912. Belső oldal

10. Kiss József: *Levelek hullása*, Budapest, Singer és Wolfner Kiadása, 1908. Borító: Báró Franz Courtens (1854-1943) belga festő festménye után

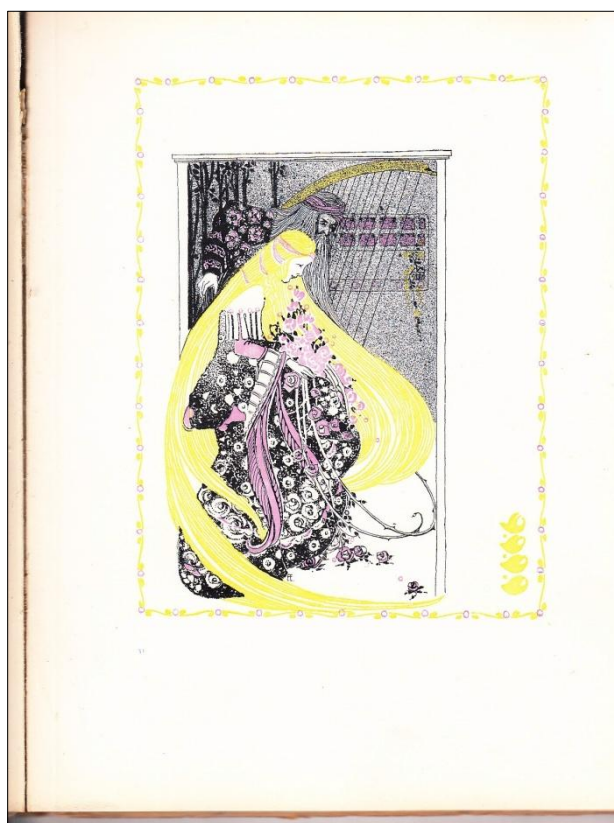
11. Kiss József: *Levelek hullása*, Budapest, Singer és Wolfner Kiadása, 1908. Borító belső oldala

12. Kiss József: *Levelek hullása*, Budapest, Singer és Wolfner Kiadása, 1908. *Seherezáde*

13. Kiss József: *Levelek hullása*, Budapest, Singer és Wolfner Kiadása, 1908. *Seherezáde*

14. Kiss József: *Levelek hullása*, Budapest, Singer és Wolfner Kiadása, 1908. Emléklap

15. Kiss József: *Levelek hullása*, Budapest, Singer és Wolfner Kiadása, 1908. Emlékezés